

Реферат на тему: "Творчість та життя Л.Костенко (курсова робота)"

Ліна Костенко

Творчість та життя Л.Костенко

План

I. Вступ.

1. Короткі біографічні дані про Ліну Костенко

2. Огляд творчого шляху

II. Історичний роман "Маруся Чурай

III. Етико-гуманістичний зміст інтимної лірики Ліни Костенко

IV. "О скільки слів мені наснилось"

V. Заключне слово

VI. Список використаної літератури

Короткі біографічні дані

Відома українська поетеса Ліна Василівна Костенко народилася 19 березня 1930 р. в містечку Ржищеві на Київщині в учительській сім'ї. З 1936 р. жила в Києві, де й закінчила середню школу. Потім навчалася в Київському педагогічному інституті. В 1956 р. закінчила Московський літературний інститут.

В літературу Л. Костенко приходить у післякультивську добу на хвилі "хрущовської відлиги" разом з такими поетами-"шістдесятниками", як І. Драч, Б. Олійник, Т. Коломієць, В. Симоненко, М. Вінграіовський.

Творчий доробок поетеси досить вагомий. Перша збірка "Проміння землі" вийшла в 1957 р. На сьогодні Л. Костенко авторка близько десяти поетичних книг, серед яких найвідоміші: "Мандрівка серця" (1961), "Над берегами вічної ріки" (1977), "Неповторність" (1980), "Сад нетанучих скульптур" (1987), "Вибране" (1989) тощо. Перу письменниці належить історичний роман у віршах "Маруся Чурай" (1979), за який вона удостоєна Державної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Самобутня творчість Л. Костенко, митця непростой долі, безкомпромісного й сміливого, ліричного й громадянськи активного, характеризується ідейно-тематичним і жанровим розмаїттям ліричних і ліро-епічних творів, творчими пошуками в царині форми вірша, строфічної будови.

Огляд творчого шляху

Ліна Костенко посідає виняткове місце в українській літературі останніх чотирьох десятиліть не завдяки радикальним творчим експериментам, не з огляду на зайняту політичну позицію чи "провокативний" стиль життя — елементи, з яких критики звикли складати портрет митця і створювати йому похвальну громадську opiniю. Ліна Костенко є видатною постаттю українського культурного життя завдяки своїй сильній особистості, принциповому запереченню позиції пристосуванства, яка характеризує

багатьох радянських письменників, здатності мовчати в час, коли це мовчання означало відмову од спокус облаштувати своє життя ціною поступок. Загальне визнання видатної поетеси вона здобула завдяки вмінню синтезувати в своїй творчості найкращі риси української поезії і відкинути гірші. Цими гіршими я вважаю велемовність, сентиментальність, надмірний пафос, оперування надто скромним "словником" символів, що часто зводиться до кількох чи кільканадцяти елементів, запозичених з поезії Тараса Шевченка, Лесі Українки, народної пісні, послугування загальниками, стилізацію, легкість, з якою поезія потрапляє під вплив патріотично витлумаченої мілізни, стереотипність мислення. Ліні Костенко вдалося щасливо уникнути цих шкідливих для лірики ознак, якими позначена творчість багатьох українських поетів, прозаїків, навіть критиків.

Ліна Костенко є також авторкою кіносценаріїв та кваліфікованим перекладачем польської лірики, зокрема поезій Марії Павліковської-Ясножевської. Поетеса уникнула репресій, яких зазнала частина непокірних українських письменників, її довголітнє мовчання, що мало бути покарою влади за оборону прав людини і, сказати б, прав культури на існування, переросло в загальний вияв протесту й обернулося високим авторитетом не тільки в сфері літератури. Від 1961 по 1977 рік поетесу не друкували, а підготовлені у видавництві збірки лірики були розсіпані. Перед періодом вимушеного мовчання видала три поетичні книжки: "Проміння землі" (1957), "Вітрила" (1958), "Мандрівки серця" (1961). Уже ці три перші збірки засвідчили, що Ліна Костенко є, поруч з Іваном Драчем, Миколою Вінграновським, Дмитром Павличком, видатною індивідуальністю в українській поезії після 1956 р. Зокрема третя збірка "Мандрівки серця" стала мистецькою подією 1961 року, на авторські вечори сходилися юрми людей, спраглих справжньої лірики, а не ідеології. "Її третя збірка має принципове значення, — писав тоді молодий поет Василь Симоненко, який пізніше трагічно вмер. — Уже самим фактом свого існування вона перекреслює ту тріскучу та плаксиву писанину деяких наших ліриків, що своїми утворами тільки захаращують полиці магазинів та підривають довір'я читачів до сучасної поезії". Політичні заморозки, які настали в середині 60-х років, спричинилися до того, що поетеса далі видавати свої книжки не могла.

Чергова книжка "Сонячний інтеграл" (1963) була порізана внаслідок втручання цензури. Те саме спіткало й книжку "Княжа Гора" (1972), підготовлену після багатьох років мовчання. Тому в певному сенсі збірка "Над берегами вічної ріки" стала в 1977 році наче новим дебютом, який відразу повернув Ліні Костенко чільне місце в літературі. Відтоді вона опублікувала кілька важливих поетичних книжок: "Маруся Чурай" (1979), "Неповторність" (1980), "Сад нетанучих скульптур" (1987). Захоплено сприйнята читачами книжка "Вибране" (1989), видана тиражем 70 тисяч примірників і швидко розкуплена, заповідала час великих перемін в Україні. Та після активних 70-80-х років Ліна Костенко знову друкує небагато, не бере участі в публічному літературному житті й далі залишається мовчазним авторитетом сучасної української літератури, яка ніяк не може вийти поза навички мислення категоріями минулої епохи.

Пише книжку про чорнобильську трагедію.

Уже в дебютній збірці Ліни Костенко "Проміння землі" були окреслені основні ліричні мотиви, яким поетеса залишилася вірною до сьогодні, — історія, кохання, традиція, поетичне слово. Такий діапазон склався під впливом переживань і роздумів різних за своїм характером, але водночас таких, що становлять міцний фундамент мистецької індивідуальності. Тут можна знайти громадянські настрої, гостру стурбованість байдужістю світу, вразливість тонкої людської натури, епічне переживання історії, схильність до іронії, зацікавлення фольклором, відчуття гармонії зі світом, пов'язаної в поетеси з постаттю освіченого мандрівного мудреця Григорія Сковороди, а також вплив філософії дзен (один з напрямів східної філософії).

Характеризуючи еволюцію поетеси на площині вірша, змін у поезії, Микола Ільницький відзначає поступове ускладнення внутрішнього світу її ліричного "я" і ліричного героя. Цей процес він окреслює як "шлях від парадоксу до драматизму". Драматизму внутрішньої діалектики, який є основним нервом творчості Ліни Костенко, твердить критик і додає: "Ця діалектика має свою логіку, яка веде від раціоналістичних антитез до досягнення складності життя, суперечливості художнього пізнання, хоч не раз доводиться заперечувати себе саму". Протилежності можуть зберігати власну суверенність і навіть співтворити з правдою, якщо вони не протистоять фундаментальним основам життя і не будують світу за згори апріорно прийнятою тезою, яка завжди буде невиснажливою, податливою на історичну і психологічну фальш. Полярність стає у поезії Ліни Костенко *coincidentia oppositorum* (збігом протилежностей) і водночас єднає різні аспекти екзистенційного явища. Напруга між ними виявляється сутністю буття і перемін. Доводиться погодитися з критиком, що співвідношення між збірками "Над берегами вічної ріки" і "Неповторність" вкладається у принцип тези й антитези. Перша книжка утверджує тривкість духовних вартощів, друга підносить ідею унікальності кожного здобутку, кожного мистецького феномена. "Вибране" у цій перспективі було б синтезом і перетином найважливіших думок і досягнень поетеси, здатної погодити драму плинності з непроминальністю, любов зі смертю, слово на папері з живою пам'яттю, сміх і плач, гармонію і гротеск, Історію і щоденність.

"Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки", каже ліричний суб'єкт вірша "Сосновий ліс перебирає струни..." Ліна Костенко наголошує на діалектичній єдності того, що відпливає, і того, що залишається незмінним у житті, історії, а водночас у структурі художнього твору. Не все, однак, можна охопити, описати, є речі й справи, які діються десь коло незнаних "берегів вічної ріки", часу. Бо то не час минає, це ми — минуці. Опозиція змінне — незмінне пронизує, як було вже відзначено, всю творчість поетеси і становить фундамент, на якому розгортаються філософські, моральні та естетичні проблеми. У збірці "Над берегами вічної ріки" переважає, однак, момент неперехідності, парадоксально виростаючи з плинності, ідея континуації реалізується переважно через звертання до міфологічного, історичного матеріалу та переплетіння мотивів на інтертекстуальному рівні. Спільне тут — міфологізм, історизм та

інтертекстуальність — виразно характеризує творчий шлях Ліни Костенко.

Історичний роман "Маруся Чурай"

"Минуло небагато часу від виходу книги, а вона вже стала раритетом, предметом схвильованих виступів майстрів слова, про неї одразу ж з'явилися відгуки у пресі. Так розпочала свій шлях "Маруся Чурай" Ліни Костенко", — писав наприкінці 1980 року літературознавець Павло Охріменко. Але, як ми вже знаємо, насправді історія з цим твором розпочиналася не так легко й радісно. Звинувачення внутрішніх рецензентів, причому закиди навіть політичного характеру, затримали вихід роману не менше, як літ на шість... Лише після спеціальної ухвали Президії правління Спілки письменників України твір був випущений у 1979 році "Радянським письменником".

В основу свого твору Ліна Костенко поклала відому чи не кожному українцеві, знану в багатьох країнах світу баладу "Ой не ходи, Грицю...". Баладу, авторство якої приписується легендарній народній поетесі. Більш як півтора століття розробляється цей сюжет в українській, польській та російській літературах. Досить назвати імена письменників, які в своїй творчості зверталися до нього, — Б. Залеський, О. Шаховський, К. Тополя, О. Гроза, Г. Бораковський, А. Александров, П. Білецький-Носенко, І. Онопрієнко-Шелковий, Л. Боровиковський, Є. Озерська-Нельговська, М. Старицький, В. Самійленко, С. Руданський, І. Микитенко, І. Хоменко, Л. Забашта, В. Лучук... А коли додати, що його певною мірою використала в повісті "В неділю рано зілля копала..." О. Кобилянська, що сама балада перекладена російською, польською, німецькою, угорською, французькою, англійською мовами, то з усією очевидністю розумієш сміливість Ліни Костенко, котра наново взялася за настільки, здавалось би, зужитий в літературі матеріал.

Її твір розкриває нам багатство людських характерів, виношені концептуально-художні ідеї, гранично суворе, досконале їх вираження в слові, повторю слідом за Михайлом Доленгом — слові класичному. І водночас "Маруся Чурай" — твір новаторський як трактуванням самої постаті народної поетеси, так і художніми засобами зображення.

Віртуозна стилізація мови давньої епохи, власне — несилене поєднання кількашарової стилізованої лексики і народної говірки, точність і художня доцільність використання архаїзмів та історичних реалій, звукове й ритмічне багатство вірша, його пластичність, залежність від "партії" дійової особи, значущість сміливої рими... В усьому цьому Ліна Костенко бачила не самоціль, але й не суто "виробничі" засоби формування поетичної плоти роману. Сама технологія тут стає мистецтвом. Адже коли в роздумах про Галю Вишняківну зустрічаються такі, за терміном тогочасних піітик, "краєсогласія" — "донеї — козакові — до свиней, і — до любові", — то вони вже самі утворюють потужне смислове поле, ущільнюють художню оповідь і без роз'яснень ставлять додаткові змістові акценти в процесі характеротворення.

Розглядаючи "Марусю Чурай" у широкому контексті новітньої історичної романістики, Микола Ільницький спостеріг прикметну особливість твору Ліни Костенко. Більшість авторів віддає перевагу описові конкретної, часто документально

підтвердженої події, в інтерпретацію якої привноситься умовний (притчевий або легендарний) елемент. При цьому просторові й часові площини немов "тасуються", утворюючи параболічність сюжету,— в такий спосіб на поверхню виходить рух сучасної художньої ідеї, видобувається її філософський сенс. У "Марусі Чурай" морально-етична, соціально-етична лінія також різко проорана, але твір збудовано за іншим принципом. "Л. Костенко легенду проектує в суворе русло соціальних і людських взаємин,— зазначає критик,— перевіряє історичною реальністю зображуваної епохи, не зміщуючи часових пластів і не силкуючись витлумачити ідею, вилуштити її зі шкаралущі подій, а даючи можливість цій ідеї формуватися в цих подіях, просвічуватися крізь них". Справді, визрівання художньої ідеї в романі "Маруся Чурай" відбувається за законами внутрішньо доцільної взаємопов'язаності кожної деталі й цілості твору. Сюжетні перипетії в ньому виростають одна з одної, заперечуючи суто подієвопобутове своє значення і висвічуючи концептуальну значущість всього попереднього фабульного розвитку.

Розробляючи відомий сюжет, Ліна Костенко не тільки змінює деякі вже усталені в літературі тав народнопоетичній традиції "ходи", а й — і в цьому істотна відмінність — будує його на розлозі соціально-психологічному тлі. Григорій Нудьга, оглядаючи довгий шлях засвоєння в письменстві перипетій балади про отруєння Гриця і створення легенди про Марусю Чурай, писав: "Відчувається, як центр ваги переноситься з побутово-мелодраматичних моментів на історичні і психологічні, а мотив про "піснетворство" героїні витісняє всі інші". Ліні Костенко вдалося створити не просто психологічно вірогідний портрет Марусі Чурай, а й показати свою героїню причетною до важливих подій періоду боротьби українського народу за незалежність в середині XVII століття. Сам гетьман Хмельницький

...дивував, безмірно дивував,—
що от скажи, яка дана їй сила,
щоб так співати, на такі слова!

Вперше ми зустрічаємося з Марусею на суді... Нескоєне пече душу — зрештою, Гриць сам мимохіть випив келих трунку, наготовлений дівчиною для себе. Але ні слова у виправдання не почув суд. Зник біль, нема страху, в горі розчинилося все життєдайне: "Коли так душу випалила зрада, то вже душа так наче й не болить". Єдина мучить думка: з якої причини перевернувся Гриць? Хороший, ласкавий, вірний, чому він зрадив? До того ж ніби й проти своєї волі вчинив це... Дядько Яким Шибист по-своєму точно пояснює роздвоєність парубка:

Від того кидавсь берега до того.
Любив достаток і любив пісні.
Це як, скажімо, вірувати в бога
і продавати душу сатані.

Ось при чому тут пісні! Пісні Марусі Чурай, в якій "слова самі на голос навертались, як сльози навертаються на очі". І вибухає на суді ("Увесь блідий, аж під очима чорно") полтавського полку обозний Іван Іскра:

Ця дівчина не просто так, Маруся.

Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа.

Коли в похід виходила батава,—

її піснями плакала Полтава.

Що нам було потрібно на війні?

Шаблі, знамена і її пісні.

Власне, за ставленням до пісні Марусиної, яку сприймаємо мов символ народного генія, і поділяються герої роману Ліни Костенко. Це, до речі, ще одна площина суспільного розшарування. З одного боку, "Таку співачку покарать на горло,— та це ж не що, а пісню задушить!" — ставлення Богдана Хмельницького, "Пісень немає — і мене нема" — самої Марусі Чурай, а з іншого — "При чому тут пісні?" — Горбаня, "Це щось для дівки, синку, височенько. Не вірю, щоб складала це вона" — старої Бобренчихи...

Як справжній художник, Ліна Костенко не розставила відразу своїх героїв по відведених сюжетною канвою місцях, а виписала їх у русі, розкриваючи складне взаємопереплетіння розвитку особистісного і громадянського. Так, поволі втрачаючи своє "я", відрікаючись від нього в ім'я достатку (та й то не заради самого достатку, а задля того, щоб вижити), гине Гриць і як громадянин. Недаремно козак, посланець гетьмана до полтавського полку, дізнавшись, за що судять Марусю, пропонує "врядові" пошукати закон не про вбивство, а про зраду: "Що ж це виходить? Зрадити в житті державу — злочин, а людину— можна?!" Це — дуже істотний акцент. Вчинок людини вимірюється не тільки побутовою, але й соціальною міркою. І знаменно, що ці слова належать саме запорожцю (порівняймо з роздратованим вигуком Горбаня: "Отож жінок і не пускають в Січ"). Козацька сила не лише в обов'язку боронити Україну, а й у єдності громадянського та особистого. Як опора людського існує світ гідності (Гриць про Івана Іскру: "Він,— каже,— гордий. З ним не звариш каші"; Бобренчиха про Марусю: "Пісні у неї — то велика туга, а серце в неї горде і трудне"). Симптоматично, що саме почуття власної гідності найбільше не в пошані в антагоністів козацького лицарства. А якраз цей шляхетно-волелюбний стан поетеса протиставляє канцелярсько-бюрократичній машині, якою намагаються вичавити з людини все горде, підкорити її поведінку приписам, далеким від народної моралі, що уособлюється в романі нормами співжиття козацької республіки — Запорозжя. "Полтава карає співця",— скаже Іскра в похідному наметі, хоча й розуміє, що зараз ідеться про долю краю, а він "про чиесь гам одненьке життя". Гетьманові не байдуже й "одненьке життя", адже це — славне минуле батька Марусі, легендарного Чурая, адже це — пісні Марусині, які не тільки звучали вчора, співаються сьогодні, а й підуть у майбуття.

...Щоб урятуватися від незвичайно нестерпного болю, приготувала Маруся Чурай собі гіркий келих трунку. Він минув її. Але доля піднесла ще один келих гіркоти, який хоч фізично й не рятує вже хвору на сухоти дівчину, але оживляє її душу, що знову відкрилася назустріч і людській біді, і красі життя. Скасована угода про перемир'я зі шляхтою, Україна знову загорілася визвольним вогнем, знову з її, Марусиними, піснями вирушає в похід Полтавський козацький полк:

Цвіте земля, задивлена в свободу.

Аж навіть жити хочеться мені.

А ще зовсім недавно чого бажала вона, пригнічена зрадою й смертю коханого, ганьбою прилюдного, несправедного судилища? Небагато:

Останні дні вже якось перебуду.

Та вже й кінець. Переночую в смерть.

Цей спасенний келих гіркоти мусила випити легендарна піснярка, щоб навіки залишитися в пам'яті народній своїм очисним болем, своїми ліричними витворами, круто замішаними на гіркій сльозі та незламній силі духу.

Звичайно, в суперечках про історичну реальність особи Марусі Чурай незаперечною лишається вимога: поки не знайдено бодай одного документа, де зафіксовано її ім'я, можна говорити лише про літературну легенду, започатковану історичною повістю О. Шаховського "Маруся — малоросійська Сафо". На сьогодні такого манускрипту ще не маємо, але після роману Ліни Костенко Маруся Чурай стає нарешті цілком реальною особою, хай не в площині історичній, та, що не менше, а в даному разі, мабуть, важливіше, на терені літератури. Вона — співець і громадянин — тривожить сьогодні нас, у XX столітті. А на оте не раз чуване — "Причому тут пісня?" — вже відповів свого часу Максим Рильський, недвозначно сказавши про таких Горбанів: "Раби на розум і на вдачу". Не вони творять життя, не вони залишаються в історії. Це ще раз підкреслив великою силою художньої виразності й переконливості історичний роман у віршах Ліни Костенко.

Етико-гуманістичний зміст інтимної лірики Ліни Костенко

"То все разом, а ти — окремо. І сьогодні, і завтра, й навік". Так, людська душа має право на свої таємниці, на сокровенне, надійно відмежоване від суєтності й метушні буденного світу. І про це мають пам'ятати всі, хто поруч. Найчистіше, найніжніше не терпить чужої цікавості та навіть зайвого слова:

Я Вас люблю, о як я Вас люблю!

Але про це не треба говорити.

У цих рядках — відчуття межі, шляхетний самоконтроль: якщо десь є ті, кому при поєднанні двох доль заболить без вини, то честь диктує єдино можливий вихід — відступитися. Навіть тоді, коли з іншого боку зроблено протилежний вибір. Ще й ще раз вчитуємося в рядки, опромінені великою, внутрішньою силою.

Прощай, прощай, чужа мені людино!

Ще не було ріднішого, як ти.

Оце і є той випадок єдиний,
коли найбільша мужність — утекти.

"Ти дивишся. А я вже — як на трапі"

Я не покличу щастя не моє.

Луна луни туди не долітає.

Я думаю про Вас. Я знаю, що Ви є.

Моя душа й від цього вже світає.

"Не знаю, чи побачу Вас, чи ні..."

Лірична героїня вміє зберегти світле своє почуття в найскладніших ситуаціях і щаслива тим, що в коханні знає ціну найголовнішому — подарованому ним теплу, яке зігріває душу, пульсуючи десь на дні чистим, ніжним джерельцем. Захланні і прагматичні люди при вимушеній розлуці з коханим почувалися б нещасними, обділеними долею, бо вічно налаштовані на винагороду, і їм не під силу піднятися на висоту, звідки все так чітко видно:

Краса — і тільки, трішечки краси,
душі нічого більше не потрібно.

"Я хочу знати, любиш ти мене"

Чи ще:

Ти Вельзевул. По душу теж приходив.

А я не віддала її — й жива.

***

Ти був високий, наче сонце полудня,
і сумнівам скорочувалась тінь.

Таким лишишся. А я піду у зливи.

Молитись пням... Такі тотальні пні...

Я не люблю нещасних. Я щаслива.

Моя свобода завжди при мені.

"Отак пройду крізь твій великий подив..."

Непоступливість ліричної героїні суттю свого людського "я" не виключає турботи про духовний комфорт коханого, бажання захистити його від неусвідомлюваної небезпеки.

Гранична чесність перед собою й Ним — це теж умова, через яку не можна переступати:

Не жалкуй за мною. Я мічена.

Мене кожне лихо згребе.

***

Мене кличе суворо і трубно
мій обов'язок, мій король.

***

Я в любові — як в еміграції.

Відпусти мене в рідний край.

"Епілог"

Гортаємо сторінку за сторінкою ці листи Кохання, адресовані Йому (майже завжди — з великої букви, не стільки Тобі, як Вам) і доходимо до тих, де панує повна гармонія почуттів, бажань і можливість їх здійснити.

Тоді "шаліє любові тропічна злива — землі і неба шалений шлюб",

І день, і ніч, і мить, і вічність,

і тиша, і дев'ятий вал -

твоїх очей магічна ніжність
і губ розплавлений метал.
"І день, і ніч, і мить, і вічність..."

Щедрість у даруванні себе обранцеві вражає невичерпністю і тією ж романтичною шляхетністю:

Скільки років кохаю, а закохуюсь в тебе щодня.

Або:

Заклинаю тебе, будь навіки мені незвичайним!

Глибоко і зворушливо розкривається в цих словах прекрасна правда про людину: вона безмежна у самовираженні, в даруванні ніжності й доброти, якщо поряд така ж щира і високодостойна людина, якщо вони — пара.

Отак і постає перед нами на весь зріст образ гордої українки, що має ті ж ціннісні орієнтації, що і її пращури — герої національно-визвольних змагань.

І в них було кохання, як у мене,

і від любові тьмарився їм світ.

І їх жінки хапали за стремена,

та що поробиш, — тільки до воріт.

А там, а там... — Жорстокий клекіт бою...

"Моя любове! Я перед тобою..."

Як не згадати наші пісні — козацькі, стрілецькі, повстанські, де "дівчина чорнобривая" могла собі дозволити хіба що сльози за коханим та хустину в дарунок, але аж ніяк не сміла перечити його від'їзду "в чужу сторононьку" (в "жорстокий клекіт бою"), знаючи, що це святий обов'язок захисника вітчизни.

У вірші немає пафосних закликів, заяв чи клятв, є ствердження невіддільності власної долі від життя свого народу. Про це сказано з такою внутрішньою переконливістю, яка може залишити байдужим тільки манкурта. Сама думка про те, що можна зійти з рідного "тополиного шляху", над яким зависло древньою булавою важке українське сонце, лякає, видається неприпустимою. Цей мотив послідовно увиразнюється рефреном у майже молитовному стилі: "Не дай..." Звертання до любові водночас є ніби звертанням до самої долі, до вищих сил: за тим "Не дай" підсвідоме чується слово — "Боже!"

Усе це сприяє тому, що поезія "Моя любове! Я перед тобою..." сприймається як своєрідна, подана поетично самонастановна, життєва програма, яка до снаги лише аристократам духу.

"О скільки слів, і скільки снів мені наснилося..."

Поезію Ліни Костенко знають, люблять і обожнюють мільйони людей в Україні. Навіть затяті українофоби, слухаючи цю поезію, не можуть приховати захоплення красою і вишуканістю поетичного вислову. А вона, справді-бо геніальна Поетеса, боїться (!) слів, їй страшно взяти в руки перо і почать віршувати:

Страшні слова, коли вони мовчать,

коли вони зненацька причаїлись,

коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись.

Власне, поняття "віршувати за допомогою слів" не дуже поєднується з особистістю Ліни Костенко хоча б тому, що в її свідомості вірші аж ніяк не ототожнюються з Поезією: "Ти думаєш, вірші потрібні поетові? Поетові, треба бути поетом"; а коли вже й виникає це поняття, то воно знаходить "образну підтримку" у сфері випробуваної поетичної краси: "Це, може, навіть і не вірші, а квіти, кинуті тобі".

Ліна Костенко вибудувала самоцінний поетичний світ, що є не зліпком чи подобою реальності, а згустком енергії творчого духу, який, за словами безсмертної Мавки з "Лісової пісні", "скарби творить, а не відкриває". Наявність такої самодостатньої поетичної реальності відповідає онтологічній сутності поезії як такої, адже у філософському сенсі "поезія є виривання за рамки конвенції семантичного поля мови/культури і світу як "суцього". Це завжди спроба вловити щось принципово несхоплюване ні у слові, ні в чомусь іншому. Тобто, якщо бути строгим, це є ловленням порожнечі, Ніщо". Суцільний світ — це дійсний світ, адекватний звичайним словам, які неодмінно були або є "чиймись", це, у потрактуванні Поетеси — "розмовка побутова", "дзвінкий дивертисмент метафор, слів", а Поезія — це те, чого не можна до кінця передати у слові — любов, свято, квіти, молитва. І.Фізер, розмірковуючи про суть поезії, пише: "...поетичне слово голосить те, чого ще не було, немає, а часто і не може бути". Цей умовивід теж можна проілюструвати рядками з поезії Ліни Костенко:

Ідесь над гранями свідомості
є те, чого іще нема.

Чудний народ — художники, поети. Усе їм сниться те, чого нема. Усе їм сниться те, чого не буде.

Навіть життєвий досвід, сконденсований в афоризмі, будується на поетизації отого справжнього "Ніщо":

Є для серця така покута:
Забувати скоріше зло,
Аніж те, що мусило бути,
і чого в житті не було.

"Ніщо", сфера ідеального, насправді має справжню реальність, воно приречене "бути і відбутися у світі". Це як та "мрія", що на все життя, про яку писала Поетеса в одній з ранніх поезій:

Будь випадковим чи злим, шаленим,
Дай смуток, розпач, каяття...
Лиш мрією не стань для мене,
бо це уже на все життя.

Справжня поезія адекватна не слову, а буттю, його первозданній і справжній поетичності, бо ж у своїй основі існування людини у світі є поетичним. Наскільки воно є поетичним, настільки воно є справжнім — про це теж писали теоретики філософії поетичного слова: "Поезія нагадує ілюзію чи сон у порівнянні з реальною й крикливою

дійсністю, у котрій ми ніби живем... дійсною є мова поета й завдання, яке він виконує власним існуванням" (М.Хайдеггер), "Поезія є те, що дає можливість передати — за допомогою мови, яка здобула свій правічний ритм, —таємний зміст різноликого буття; і тим самим вона дарує нашому марному буттю справжність, і тому ідеал будь-якої духовної діяльності полягає саме в ній" (Стефан Малларме). Сама особистість Ліни Костенко втілює Поезію в онтологічному сенсі цього слова, бо "реальна, криклива й марна дійсність" аж ніяк не приваблює її, а втеча в самоту, непоміченість —пошукуваний ідеал індивідуального духу Поетеси. Не слід думати, що в цій відреченості від людського тлуму прихована погорда митця. Прагнення самотності —природний стан творчої особистості. Літератор Микола Євшан на початку ХХ ст. в одній із критичних статей тонко спостеріг: "Тільки одиниці уміють використати життя як матеріал для естетичних можливостей, видобути з нього джерело надії, дати йому порив. Творець — значить самотній; не той, що приймає життя, а той, що відкидає його і живе іншим, своїм життям, з якого черпає всю силу".

Модерний характер художньої свідомості Ліни Костенко сприймається як природне явище, але в контексті конформістського пристосування поезії до ідейних вимог тоталітаризму (на цей час, на жаль, припало становлення Поетеси) і її поезія, і сама особистість були викликом тій системі, яка ховалась якраз за словесною псевдореальністю, гаслами і т.п. Десь у надрах творчого духу Ліни Костенко зародилась ідея буття дословесного, а отже, істинного й у філософському сенсі цього слова, і в контексті ідейного духу того часу, в якому випало їй жити. Образ невітіленого у слові буття становить чи не найголовнішу естетичну прикмету поезії Ліни Костенко:

Ще кожен пальчик сам собі Бетховен.

Ще все на світі гарне і моє.

І світить сонце оком загадковим

Ще слів нема. Поезія вже є.

Світ незбагнений здалеку і зблизька.

Початок є. А слова ще нема.

Ще дивен дим, і хата ще казкова,

і ще ніяк нічого ще не звучить.

І хмари, не прив'язані до слова,

от просто так — пливуть собі й пливуть...

У наведених рядках відлунює ота недовіра до слова і навіть страх перед словом, про що йшлося на початку статті. З огляду на абсолютну відповідність творчості Поетеси онтологічній сутності Поезії це теж цілком природно. З цього приводу М.Хайдеггер у статті Тельдерлін та сутність поезії" писав: "Мова є небезпекою з небезпек... Небезпека — це загроза для буття з боку сущого". Слово — це суще, поезія — це буття, і перше загрожує другому. Тому й не дивно, що мотиви мовчання, німоти, тиші є наскрізними в ідіостилі Поетеси. Ці образи ніби уособлюють справжнє Буття, точніше присутність справжності у всьому, що претендує бути істинним Буттям з поетичної точки зору Ліни Костенко. Згадані образно-словесні мотиви незмінне виникають, коли йдеться про

поетичну творчість: "Ми мовчимо — поезія і я", "Марную день на пошуки незримої // німої суті в сутінках понять", "Душа з очима снайпера // в трагічній німоті, // здається, все вже знайдено, і знову — ні" (...); кохання: "Я вас люблю. О як я Вас люблю! Але про це не треба говорити", "Такої дивної отрути // я ще ніколи не пила... такого зойку у мовчанні, такого сяйва навкруги"; природу: "Я їх ліси люблю. Я знаю їхню мову. Я з ними теж мовчанням говорю"; у тишині протікає одухотворене буття ліричної героїні: "Я тихо йду. Так ходять скрипалі, не сколихнувши музику словами". Не сколихнути музику словами — вельми показовий для Ліни Костенко естетичний принцип світобачення: вона визнає примат несловесних мистецтв, особливо музики, що, як відомо, має своїм предметом "душу (а не розум — Л.С.), що звучить" (Гегель). Музика — ірраціональна почуттєва стихія, здатна "виправити" затертість слів, перевести їх у план індивідуальної "мовчазної" поетичної реальності: "Будую мовчання, як зал філармонії. Руки на клавіші слова кладу".

Домінанта поетичного світу Ліни Костенко — стихія ірреальності, крізь призму якої вона бачить навколишній світ.

Якщо спробувати вибудувати словесну поетичну модель світу Ліни Костенко, то постане лексичний ряд іншосвіття, абстрактно-умоглядних понять, звернених до понадчуттєвої суті: сон, казка, мрія, марення, уява, магія, вигадка, чудо, омана, загадка, спогад, пам'ять. Шматочок реальної дійсності опосередковується цими абстракціями таким чином, що вислів сприймається у двох вимірах: реальному й поетичному — з акцентуванням останнього звичайно ж. Можна сказати "я не скажу "коханий", але у Ліни Костенко — "Я не скажу і в пам'яті "коханий"; або "ти любиш мене" — цей нормативний вислів є тлом, на якому проступає експресія індивідуального, костенківського — "...трохи любиш сни свої про мене". Лексема сон — одна з найуживаніших у поетичній мові Ліни Костенко; цей поетизм не тільки опосередковує дійсність, а й є знаком поетичності як такої, адже не забуваймо, що у філософському потрактуванні "поезія нагадує ілюзію чи сон", а оскільки Поезія адекватна Буттю, то й паралель буття — сон сприймається у відповідному смисловому вимірі з необхідною поетичною конкретизацією абстрактного "буття":

Чи ти мій сон, чи ти моя уява,
чи просто чорна магія чола...
Я дуже тяжко Вами відболіла.
Це все було, як марення, як сон.
Моя любове! Я перед тобою,
Бери мене в свої блаженні сни.
Хай не розбудить смутку телефон.
Нехай печаль не зрушиться листами.
Хай буде легко. Це був тільки сон,
що ледь торкнувся пам'яті вустами.

Поетична стихія сну ніби "розчиняє" в собі "слово"; вислів наснилися слова переводить суще, раціональне "слово" у план індивідуальної естетики Ліни Костенко:

В пустелі сизих вечорів,
в полях безмежних проти неба
о скільки слів,
і скільки снів
мені наснилося про тебе!

Рядки з лексикою іншосвіття заворожують читача, дають йому відчуття причетності до чогось неземного:

Щовечора ти дзвониш без "алло"
і вже стаєш одміряно казковим.
Заклинаю тебе, будь навіки мені незвичайним.
Чорна магія ночі, скажи мені голосом рік.

Так, тексти Ліни Костенко не копіюють реальності. А відмова від усталеного, буденного виражається в її поезиці начебто звичайним способом — заперечною часткою не. У цій естетичній дрібничці захована мовна особистість Поетеси. У сильній текстовій позиції початку вірша звичайними є речення з не, що одразу ж уводять в індивідуальний поетичний світ, відмежований від стереотипних уявлень. У її рядках звучить відмова від стереотипів етики, світогляду:

Не треба класти руку на плече.
Цей рух доречний, може, тільки в танці.
Я кохаю Вас, Єво. Не виходьте за мене заміж.
Не треба думати мізерно.
Безсмертя є ще де-не-де.

Крім того, це ще й відмова від загальноприйнятих принципів мистецтва, творчості, що інколи звучить парадоксально, однак органічно для світосприймання Поетеси:

Поетів ніколи не був мільйон...
Великі люди не вміють писати віршів.
О, як натхненно вміє він не грати!
Заперечна частка не структурує образ ліричного "я":
Я не жінка. Найкращі лицарі
наді мною зломали меч.
Я в людей не проситиму сили,
я нічого в житті не просила...
Я, що прийшла у світ не для корид,
що не люблю юрби і телекамер...

А у вірші "Я пішла як на дно" сильна позиція кінця твору включає естетично довершену фразу, що передає ідею духовної суверенності ліричної героїні:

Забуваю свій голос. І вчуся тихо конати.
Крижаніє ріка. Вже немає ні хвилі, ні хмар...
Так зате хоч одне: перетлілі мої канати
в не мої Великодні не сіпає жоден дзвонар.

У словнику Ліни естетично проакцентованими є однослівні поетичні одиниці з не-,

такі конденсати, що філігранно окреслюють межі індивідуально-поетичного світу; в них звучить мотив невимовлених слів:

Багато слів написано пером.
Несказане лишилось несказаним.
...усе чекає невимовних слів.
Промовляє таїна буття і поезії:
Світ незбагнений здалеку і зблизька.
Ти дома — тільки в невідомості.
Ще кожен вірш, як перше "ма".
Це так природно — музика і час,
і Ваша скрізь присутність неловима.
Декларується ідея окремішності "я":
Я хочу в степ. Я хочу в непоміченість.

Говорячи про естетику лексем з не-, звичайно ж не можна оминати увагою концептуально навантаженого поняття неповторності, яке не тільки вписується в аналізовану мікрогрупу, а й синтезує найважливіші ідеї, що структурують ієрархію поетичної моделі світу, вибудовану на підвалинах заперечення повторного, звичного. Світ, час, в якому протікає буття, — неповторні:

Усе святе, усе неповториме...
І неповторність кожної хвилини
Шукає шлях від болю до перлини.
Індивідуальна свобода — це неповторність:
І не знецінюйте коштовне,
не загубіться у юрбі.
Не проміняйте неповторне
на сто ерзаців у собі!
Всі інші хай проходять мимо,
аби в повторях не згубить
одне,
своє,
неповториме...

Кохання — поза межами повторного, звичайного:
Любов неповторна
моя валторна...

Ти прийдеш знов. Ми будемо на "ви".
Чи ж неповторне можна повторити?

І нарешті Поезія, що вбирає в себе Світ і Слово (що одночасно є не-словом):
Поезія — це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.

Поезія Ліни Костенко — справжня, неповторна в найглибшому сенсі цього слова.
Заключне слово

Історичні асоціації, багатство яких вирізняє поезію Ліни Костенко, а також діапазон моральних роздумів, окреслюють важливий для лірики 60-70-х років спосіб мислення, протиставлення культури і традиції процесам, які відбувалися у сфері офіційного культурного життя. Спротив тоталітаризмові, переконання, що поезія для духовності народу є важливою засадою його існування, що за нею — одвічна правда, бо поезія висловлює те, що в інших формах уже заглушене, задушене, — споріднює поезію Ліни Костенко з моралістикою Неслава Мілоша. Пов'язуючи минуле з сучасним, поетеса розширює часопросторові площини. Важливим є також переплетіння традицій: національної, міфологічної, історичної. Компонуючи їх майже як дослідник, авторка "Неповторності" апелює до етики, а якщо не може сказати чогось упрост, прямо, то вдається до іронії. Іронічну позицію вживає щодо сучасності, щодо безоглядних досягнень науки, які людина використовує проти себе, щодо технологічного баласту, що веде до обездуховлення і гедонізму. Ліна Костенко захоплена гуманістичними ідеями — одна з важливих рис поезії шістдесятників,

— які трактує як спосіб протистояння холодному технологізму й глухоті сучасної епохи. Духовне життя може існувати тільки в просторі вільної культури, де повторюваність і змінність виступають чинниками єдиного ненормованого процесу обміну, перетворення, наслідування, творення. Загальне й індивідуальне в літературному процесі має виступати як особлива єдність вибору й комбінації. Але справжня поезія це не тільки стиль, уміло підглянута манера, інтелегентно виспівана ідея. Це також, а може, передовсім, відвага заглянути в майбутнє: "слух майбутнього — абсолютний". Неповторність і відвага є мистецьким і життєвим девізом Ліни Костенко. А ще

— вірність собі, непокірність. Ліну Костенко характеризує енергійне простування проти течії, право на збереження власної індивідуальності у творчості під тиском ідеологічної машини, вміння брати з великої європейської традиції найцінніші цінності без епігонства. Неповторність Ліни Костенко радше духовна, ніж формальна, вона визначає її спосіб існування в сучасній літературі — сприйняття традиції і водночас наявність індивідуальних рис поетеси, яка ніколи не ступала стоптаними стежками і вперто прагнула до вироблення власного, притаманного тільки їй стилю. Ліричне "я" поезії Ліни Костенко змагається з історією, порушує моральні проблеми, що стоять перед людиною XX століття, замислюється над жорстокістю цієї епохи, Ідо так брутально топтала будь-які вияви гуманності й водночас була сповнена гуманістичними ідеями. Найважливіша пам'ять (історична, особиста, родинна) полягає в тому, щоб не загубити чогось важливого в процесі побудови власного трибу життя. Поетеса, засвоївши уроки Тараса Шевченка, мовчазно, в щонайвищих альянсах виспівала пісню про голод, про репресії проти української Інтелігенції, і, з другого боку, увібрала досвід чудового

світу середземноморської культури з перспективи України, відгородженої від Європи політичною завісою. Звідси така важлива здатність поетеси виражати власний досвід у суперечностях і розтерзаності свого часу без лакування й полірування. У поезії

Ліни Костенко індивідуальний стиль змагається зі стилями культури, вразливість творчої індивідуальності — з ідеями епохи, біографія — з історією. Поетеса, яка не все могла висловити, виспівати, усвідомлює, що з нею завжди залишаються іронія або мовчання. І ці дві останні цінності, які відсилають нас до її біографії і прикмет індивідуального стилю, вона зберігає як незаперечну печать власної неповторності.

Список викорисаної літератури

1. Брюховецький В.С. Ліна Костенко. Київ "Дніпро" .1990 р.
2. Журнал Дивослово. 2001 .3.
3. Ф.С.Кислий. Українська література.

1

19